

qanunvericilik xarakteri daşıyan normativ sənədlərlə tənzimlənməsi daha yaxşı olardı. Eyni zamanda milli auditorların ixtisas, bacarıq və peşəkarlıq səviyyələrinin beynəlxalq standartlara uyğun olaraq artırılması sahəsində konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi son dərəcə vacibdir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti insanların arzu və istəyindən asılı olmayaraq, qabaqcadan müəyyən edilə bilməyən qeyri-müəyyənliyə əsaslanır. Sahibkarlar riski qabaqcadan görmək və daha aşağı səviyyəyə endirmək bacarığına malik olmalıdırlar. Bunun üçün düzgün qurulmuş mühasibat uçotu və hesabat sistemi vasitəsilə müəssisə və təşkilatın fəaliyyəti üzərində daimi nəzarət olmalıdır. Bununla əlaqədar olaraq büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə istifadə olunmasına nəzarəti Maliyyə Nazirliyi və Hesablama Palatası həyata keçirir. Başqa qurumlarda isə bu funksiyasını daxili auditorlar və yaxud müqavilə əsasında sərbəst auditorlar aparırlar. Göründüyü kimi, bu fərman auditin respublika iqtisadiyyatında oynadığı rolu daha da artırmış və auditor xidmətinin inkişafına güclü təkan vermişdir. Ölkəmizdə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq daxili auditor peşəsinin geniş yayılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının üzvləri tərəfindən respublikamızda Beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun (İİA) «Audit-Azərbaycan» bölməsi yaradılmışdır.

Ədəbiyyat:

1. “Audit xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1994.
2. “Daxili audit fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 2007.
3. Namazova C.B. Audit. Dərslik. Bakı. 2012.
4. Рогоуленко Т.М., Пономарева С.В. Аудит. Учебник. Москва. КНОРУС, 2010.

DÖVLƏTİN FİSKAL MEXANİZMLƏRİNİN MAHİYYƏTİ VƏ İQTİSADİYYATIN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ROLU

Məmmədova Dürdanə Müzəffər qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

Bazar münasibətlərinin inkişaf etdiyi bir şəraitdə hər bir dövlətin əsas vəzifələrindən biri iqtisadi inkişafda stabilliyi təmin etmək, istehsalın artımının davamlılığına nail olmaq, əhalinin səmərəli məşğulluğuna, qiymətlərin sabitliyinə və ümumi ölkə əhalisinin isə maddi rifah halının ilbəil vəziyyətinin yaxşılaşmasına nail olmaqdır. Təbii ki, sadalanların həyata keçirilməsi üçün dövlət özünün malik olduğu maliyyə resurslarını səfərbər etməli, onun səmərəli bölgüsünə və səmərəli istifadəsinə nail olmalı, ədələtli gəlir mənbələri formalşadırmalıdır. Daha dəqiq desək, dövlət gəlir və xərclərində müəyyən dəyişikliklər etməklə iqtisadiyyata müəyyən təsir və tənzimləmək qabiliyyətinə malik olur ki, bu da dövlətin həyata keçirdiyi büdcə-vergi tədbirlərinin məcmusudur. Dövlət büdcəsinin gəlir hissəsinin formalaşdırılmasına, bütün təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına, iqtisadi artımın, məşğulluğun vergitutmanın və pul dövriyyəsinin sabitliyinin təmin

edilməsinə yönəlmiş tədbirlər məcmusu olduğundan, bunu da iqtisadi siyasətlə daha dəqiq ifadə etsək, fiskal siyasətlə həyata keçirir. [1]

Fiskal siyasət əmtəə bazarları vasitəsilə milli iqtisadiyyata təsir göstərir. Dövlət xərclərində və vergilərdə dəyişikliklər məcmu tələbdə əks olunur və bunun vasitəsilə makroiqtisadi məqsədlərə hədəflərə təsir göstərir. Fiskal siyasətinin əsas vəzifəsi makroiqtisadi sistemin tarazlaşdırılmasıdır. Ümumiyyətlə, fiskal siyasət tam məşğulluğun qorunmasına və dinamik ümumi milli məhsul istehsalına yönəldilmişdir. İqtisadi vəziyyətdəki dəyişikliklərə reaksiya mexanizmlərindən asılı olaraq fiskal siyasət - diskrasional; avtomatik (daxili sabitləşdirmə siyasəti) olmaq üzrə iki tipə bölünür. Nəzəri yanaşmalara və qabaqcıl təcürbəyə əsaslanaraq deyə bilərik ki, fiskal siyasət qısa müddətli dövrdə maksimum dərəcədə effektiv olur. Bu fikirləri uzunmüddətli dövr üçün söyləmək çətindir. Diskrasional fiskal siyasət istehsalın real həcmi, məşğulluğu, inflyasiyanı tənzimləmək, iqtisadi artımı sürətləndirmək məqsədi ilə dövlət xərcləmələrində və vergi tətbiqində məqsədyönlü dəyişiklikdir. İzaftələbin səbəb olduğu inflyasiya şəraitində adətən məhdudlaşdırıcı fiskal siyasət yürüdüür. Buna görə də belə bir şəraitdə dövlət xərclərini azaltmaq, vergiləri isə artıraraq hər ikisinin uyğunlaşdırılmasıdır. Nəticə isə məcmu tələb məhdudlaşır.

Dövlət diskrasional siyasət vasitəsilə dövlət büdcəsindən xərcləri və vergiləri məqsədyönlü şəkildə idarə etməyə çalışır. Bu dövlətin məqsədlərindən asılı olaraq dövlət ya stimullaşdırıcı və ya məhdudlaşdırıcı fiskal siyasət həyata keçirir. Ölkədə istehsalın aşağı düşdüyü bir dövrdə dövlət xərclərini artırmaq, vergiləri azaltmaq və ya hər ikisini birgə həyata keçirmək lazımdır ki, iqtisadiyyatı stimullaşdırıcı siyasətlə yürütmək mümkün olsun. [2]

Qısamüddətli bir dövrdə belə siyasət iqtisadi tsikli yumşaldır. Uzunmüddətli bir dövrdə isə vergi dərəcələrinin azaldılması iqtisadi artıma səbəb ola bilər. Bəzi iqtisadi ədəbiyyatda diskrasional siyasət aktiv fiskal siyasət də deyilir. Belə siyasət həm birbaşa, həm də dolaylı vasitələrdən istifadə etməklə həyata keçirilə bilər. İnflyasiyanı azaltmaq üçün məhdudlaşdırıcı maliyyə siyasətini həyata keçirirlər. Bu, dövlət xərclərini azaltmaqdan, vergiləri artırmaqdan və ya hər ikisini birlikdə həyata keçirməklə mümkün olur. Qısamüddətli dövrdə məhdudlaşdırıcı siyasət məcmu tələbi azaldır və bununla da tələb inflyasiyasının azaldılmasına kömək edir. Uzunmüddətli dövrdə isə istehsalın azalmasına və işsizliyin artmasına səbəb ola bilər. Hökumətin yürütdüyü fiskal siyasətin düzgün olub olmadığını bilmək üçün onun nəticələrini qiymətləndirmək lazımdır. Bu məqsədlər üçün əksər hallarda dövlət büdcəsinin kəsirinin və ya profisitinin artması və ya azalması ilə əsas amil kimi istifadə olunur. Bu göstəricilərə əsaslanaraq diskrasional siyasətin səmərəliliyi barədə konkret fikir söyləmək olduqca çətindir. Bu, bir tərəfdən dövlət xərcləri və vergilərdə məqsədyönlü dəyişikliklər nəticəsində faktiki büdcə kəsirləri və profisitlərin dəyişə biləcəyi, digər tərəfdən isə ümumi daxili məhsulun həcminə, gəlirlərə təsir edə bilməsi ilə əlaqədardır. Fiskal siyasətin ikinci növü isə avtomatik fiskal siyasət adlanır ki, bu da təcrübədə göstərir ki, hökumətin xərcləri, vergi daxilolmaları hökumət müvafiq qərarlar qəbul etməsə də dəyişə bilər. Belə siyasət avtomatik və ya passiv fiskal siyasət adlanır ki, bu da daxili sabitliyin mövcudluğu ilə əlaqədardır. Bildirmək zəruridir ki, fiskal siyasətin ikinci növü avtomatik və ya passiv mexaniz o,

ölkələrdə daha yaxşı işləyir ki, bazar prinsipləri oturmuş olsun. Burada bazar öz-özünü tənzimləyir və fiskal mexanizmlər bu prosesə avtomatik reaksiya verir və daxili sabitləşmə olur. [3]

Fiskal siyasətin əsas alətlərindən biri də vergilərdir. Vergilər fiziki və hüquqi şəxslərdən dövlət tərəfindən tutulan məcburi ödənişlərdir. Müasir şəraitdə vergilər fiskal, tənzimləyici, stimullaşdırıcı və bölüşdürücü olmaq üzrə dörd əsas funksiyanı yerinə yetirir. Dövlət vergi siyasətinin məqsədi vergitutma sahəsində idarəetmə qərarlarının hazırlanması və qəbul edilməsidir. Vergi siyasətinin alətləri kimi bunları göstərmək olar: vergi dərəcəsi, vergi bazası, vergi güzəştləri. Dövlətin fiskal mexanizmlərindən birin də məhz vergi olduğunu və iqtisadiyyatın tənzimlənməsində onun rolu böyük olduğu üçün vergilərlə bağlı aparılan araşdırmalar əsasında aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar: Vergi mexanizmi dövlət tənzimlənməsinin ən təsirli və səmərəli vasitəsidir. Ölkəmizdə və eləcə də bölgələrimizdə qəbul edilən iqtisadi qərarların müvəffəqiyyət dərəcəsi vergi sisteminin uğurlu fəaliyyətindən çox asılıdır. Vergi sistemi ümumi iqtisadi münasibətlər sisteminin əsas tərkib hissəsidir və iqtisadi proseslərin güclü tənzimləyicisidir. Vergi sisteminin səmərəliliyi dövlətin və vergi ödəyicilərinin maraqları nəzərə alınmaqla onun bütün funksiyalarının balanslı uclaşdırılması yolu ilə əldə edilir.

Ədəbiyyat:

1. Под общей редакцией Л.П. Куракова Макроэкономика: Изд-во ИАЭП, 2017. – 336 с.
2. E.N.Kərimov, B.O.Osmanov İqtisadi nəzəriyyə Bakı-2010, s.634
3. Y.A.Kəlbəyev Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Bakı-2006, s. 468.